

Dihtosis –
metodpakket om att vara same

Dihtosis –

metodpaket om att vara same

Dihtosis [tihtosis] -metodkorten är avsedda för stöd, motivation och inspiration i samband med firandet av den samiska nationaldagen den 6 februari speciellt med klasserna 5–9 runt om i Finland. Med korten vill vi uppmuntra uppfostrare att lyfta fram samerna och samisk kultur genom gemensamt pysslande och undersökande med ungdomarna. Syftet med dem är att väcka diskussion om samekulturen såväl genom nutida företeelser som utifrån samernas historia, position och rättigheter.

Metodkorten har utarbetats som del av Dihtosis-projektet, vilket har som syfte att förbättra kunskaper om samekulturen i skolorna. Projektet genomförs i samarbete med Sametingets ungdomsråd och De Ungas Akademi och det finansieras av undervisnings- och kulturministeriet.

Instruktionskortet

Metodkorten har delats in i tre teman som alla innehåller 2 kunskapskort och 6 uppgiftskort. Teman är:

1. Samer
2. Urfolk
3. Kultur

Temat samer introducerar till behandlandet av teman samer och samisk kultur. Övningarna försätter elever i upplevelsemässigt forskning i den samiska kulturen, språket samt historia. Med urfolk-korten fördjupas i definitionen av urfolk, assimilationspolitiken som bedrivits i Finland och urbefolkningens rättigheter. Kultur-korten berättar vad den föränderliga samekulturen innehåller och vilka som är dess synligaste delar.

Av korten kan man sätta ihop en omfattande helhet eller man kan utnyttja dem separat och fördjupa sig i ett visst tema. I korten anges det minimala antalet deltagare, tillbehör som behövs samt en tidsbedömning. **Alla övningar fungerar bra som sådana, men till en del av dem finns det även tilläggsmaterial på nätsidor av De Ungas Akademi [markerade med symbolen ☀].** Övningarna kan tillämpas efter gruppen eller teman som ska behandlas.

Samer

Samerna är det enda urfolket inom Europeiska unionen. De har varit bosatta i Skandinavien och norra delen av Finland samt de inre delarna av Kolahalvön redan innan de nuvarande nationsgränserna existerade. Beroende på hur man räknar är antalet samer ca 60 000–100 000 och de är bosatta i områdena i Norge, Sverige, Finland och Ryssland. Detta område kallas för Sameland [nordsamiska Sápmi, enaresamiska Säämi, skoltsamiska Sää'mm]. Samiska nationaldagen firas den 6 februari för att hedra det nordiska samarbetet över nationsgränser.

Samerna har en egen kultur och identitet samt egna språk. Sammanlagt finns det 9 eller 10 samiska språk beroende på om man räknar med akkalasamiskan som talats i Ryssland och som är på väg att dö ut. De samiska språken följer inte de politiska gränserna, utan de talas ofta i flera länder. Ett undantag är t.ex. enaresamiska som talas endast i Finland i kustområdet av Enaresjön.

I Finland talas enaresamiska, skoltsamiska och nordsamiska. Nordsamiska är den största vad gäller antalet talare som använder språket. Den talas av ca 20 000–25 000 personer, vilket betyder att det språket är gångbart i en stor del av Samelandet. Ju större är det geografiska avståndet mellan de olika samiska språken desto svårare är det för talare av de olika samiska språken att förstå varandra.

Inom Finlands gränser bor det ca 10 000 samer. I samernas hemtrakter i Enontekis, Enare, Utsjoki och i norra delar av Sodankylä kommun i Lapplands renbeteslag har samerna ett grundlagsenligt självstyre vad gäller deras eget språk och kultur. Området innefattar även ett speciellt skoltområde där skoltsamerna har ett eget skoltlag. 65 % av samer som bor i Finland är dock bosatta utanför det samiska hembygdsområdet. Helsingfors är i själva verket en av de största samiska byarna i Finland.

Sametinget i Finland är ett självstyrande förvaltningsorgan vad gäller samernas språk och kultur och det har grundats 1996. Dess viktigaste uppgift är att utföra uppdrag som definieras i grundlagen, dvs. driva det samiska självstyret inom kulturen samt garantera behållandet och utvecklingen av det samiska urfolkets kultur. Andra samiska förvaltningsorgan är bl.a. Skoltsamernas bymöte, Sametinget i Norge och Sverige samt Samiska parlamentariska rådet som bildas av Sametinget i Norge, Sverige och Finland.

Så många sätt som möjligt

Grupp: 6+

Tid: 5–10 minuter

Tillbehör: pennor och papper

I grupper på 3–5 personer skriver man så många sätt som möjligt att hälsa. Tid för det här finns 3 minuter. Till slut granskas vilken grupp som hittade på flest saker. Kom de på även icke-verbala sätt att hälsa?

Övningen kan användas i början av en lektion eller workshop som gruppanpassning eller t.ex. i eftermiddagslektioner som energigivande uppehållsaktivitet. Man kan berättat till ungdomarna att i Finland hälsar man på tre olika samiska språk. På enaresamiska säger man Tiervâ, på skoltsamiska Tiõrv och på nordsamiska Dearvva!

Bildtolkning

Grupp: 6+

Tid: 15 minuter

Tillbehör: surfplattor eller utskrivna bilder

Man går runt i utrymmet och tittar på bilder med samiska teman. Bilderna kan vara utskrivna eller de kan visas från surfplattan. Lämpliga bilder hittar man t.ex. i bildgallerian av Sametinget www.flickr.com → samediggi sametinget.

Ungdomarna går tyst runt i utrymmet och ställer sig framför den bilden som är mest imponerande. När alla har hittat sin bild, läser ledaren upp frågor. Var och en funderar på svar på dem för sig själva.

- Vad händer i bilden?
- Hur känns luften? Vilka ljud hörs det?
- Finns det människor i bilden? Vad tänker de?
- Hurdan känsla medför bilden?
- Vad har eventuellt lämnats utanför bilden?

Till slut diskuterar man tillsammans hurdana associationer bilderna medförde. Målet med övningen är att försätta ungdomarna i temat och underlätta inlevelsen.

Vad berättar bilderna?

Grupp: 6+

Tid: 15 minuter

Tillbehör: surfplattor eller utskrivna bilder

Man går runt i utrymmet och undersöker bilder med samiska inslag. Bilderna kan vara utskrivna eller de kan tas fram i en surfplatta. Lämpliga bilder hittar man t.ex. i bildgallerian av Sametinget www.flickr.com → samediggi sametinget. Ungdomarna går runt i utrymmet och tittar på bilderna, till slut ställer de sig framför den bilden som tilltalar dem mest. De diskuterar en stund med andra som står vid samma bild och funderar på följande frågor:

- Vad fäster uppmärksamheten i bilden?
- Vad föreställer bilden?
- Vad berättar den om samiskheten och den samiska kulturen?
- Vilka frågor väcker den?

Till slut presenterar var och en sin bild och berättar vilka tankar eller frågor den väckte hos en. Bilderna och teman sammanfattas genom att gemensamt diskutera dem.

Tumspel

Grupp: 4+

Tid: 10–20 minuter

Tillbehör: påståenden om samiskhet

.....

Man står rygg mot rygg i en ring. Ledaren läser upp påståenden om samiskhet. Ungdomarna pekar upp eller ner med tummen bakom ryggen beroende på om de tycker att påståendet är rätt eller fel. Påståenden går igenom och sammanfattas en åt gången.

- Man kan uttrycka sin åsikt även på ett annat sätt.
- Man kan t.ex. komma överens att ungdomarna blir stående om de tycker att påståendet är rätt och hukar sig ner om det är fel.

Påståenden: alla samer bor inom Finlands gränser, det finns bara ett officiellt samiskt språk, största delen av samer som bor i Finland bor utanför det samiska hembygdsområdet, samerna är det enda urfolket inom Europeiska Unionen, samerna har en egen riksdag, osv.

Lyssna tillsammans

Grupp: 2+

Tid: 20 minuter

Tillbehör: en dator och högtalare

Man lyssnar tillsammans på låten Nunnuka lai-laa av Ailu Valle som man hittar t.ex. på YouTube. Ungdomarna funderar tillsammans på följande frågor i små grupper eller parvis:

- Vad är meddelandet i låten?
- Vad berättar orden om samerna?
- Vilka fördomar ifrågasätter de?

Man går igenom diskussionerna gemensamt eller en grupp åt gången så att var och en får möjlighet att uttrycka sig. Låttextern finns i tilläggs materialet på finska.

 Låten Nunnuka lai-laa av den samiska rapparen Ailu Valle har producerats år 2015 av Sametingets ungdomsråd inom projektet Ofelaš för att få läro- och skolbesöksmaterial. Valle har gett ut två egna publikationer: "Dušši dušše duššat" år 2012 och "7" år 2015. Han gör rapmusik huvudsakligen på nordsamiska.

Mediegalleria

Grupp: 6+

Tid: 60–75 minuter

Tillbehör: surfplattor / datorer till deltagarna / smågrupperna, en skrivare

Man undersöker ensam / i små grupper medietexter på nätet som handlar om samer och samekultur och sedan samlar man en gemensam galleria av dem på väggen. Tid ca 30 minuter.

När gallerian är färdig tilldelas ungdomarna "fantasilinser" genom vilka de granskar gallerian. Linsema kan heta t.ex. "Vad är positivt / negativt?", "Hurdan bild får man av samerna?", "Vad berättas inte?", "Vad skulle jag själv formulera annorlunda?". Man kan ge samma linser till alla eller man kan dela ungdomarna i smågrupper vilka granskar mediegallerian genom olika linser. Till slut diskuteras man observationerna gemensamt.

I denna uppgift övas den mediekritiska läsförmågan och den har som syfte att få ungdomarna att upptäcka hur de olika presentationssätten formar våra uppfattningar.

Urfolk

Ett urfolk är en befolkning som har varit bosatt i ett visst geografiskt område innan nationsgränserna drogs upp. De har bevarat sin traditionella livsstil samt sina sociala, ekonomiska och politiska institutioner.

På 1800-talet började man assimilera minoriteter till majoritetsbefolkningen i samband med att nationalstaterna med idén om en enhetlig nation uppstod. Samerna i Finland måste passa in i idén om finskhet och de skulle lära sig finska. Från och med 1950-talet var det förbjudet att tala samiska i skolorna och studenthem och man kunde bli straffad om man använde samiska. Många samer glömde bort sitt modersmål samt sin kultur och de skämdes över sin bakgrund. Detta har lett till att många samer numera inte kan eller vill använda sitt modersmål eller berätta om sin samiska bakgrund.

Skolväsendet har en kontroversiell roll i samernas historia. Å ena sidan har det alienerat samerna från deras kultur och språk, men å andra sidan har det öppnat dörrar till studiemöjligheter och därmed gett möjligheter till samhällelig påverkan. För första gången har Finland erkänt samerna som urfolk i grundlagen år 1995.

Ursprungsfolkens rättigheter regleras i Internationella arbetsorganisationens [ILO] konvention nr. 169 om ursprungsfolk och stamfolk. Den har som utgångspunkt att erkänna ursprungsfolkens behov såväl som enskilda individer som folk och garantera att de har samma rättigheter och möjligheter som andra medborgare redan har. Norge är det enda av Samelandets stater som har ratificerat konventionen. I Finland utgör speciellt frågor om jordrätter och naturtillgångar svårigheter i konventionen.

FN:s deklARATION om ursprungsfolkens rättigheter [2007] samlar ihop rättigheter och principer som definierats i andra internationella dokument och den strävar efter att skydda och främja urfolkens rättigheter. Deklarationen är dock inte ett juridiskt förpliktande avtal. Finland deltog i utarbetandet av deklARATIONEN och godkände den år 2007.

I Finland garanteras samernas rättighet att upprätthålla och utveckla sina språk och kultur inte endast av grundlagen utan även av den samiska språklagen. Enligt den har samerna en rättighet till att använda samiska i officiella sammanhang i deras hembygdsområde. Detta betyder bl.a. att tjänster av hälsovårdcentralen och FPA samt arbets- och näringstjänster borde vara tillgängliga på samiska.

Min karta

Grupp: 2+

Tid: 75 minuter

Tillbehör: papper / kartong, pennor, tidskrifter eller tidningar, lim, sax. De mänskliga rättigheterna framme så att alla kan se dem: t.ex. projicerade på tavlan.

.....

Man tillverkar kartor över sitt eget liv ensam / i små grupper. I dem markerar man saker vilka är viktiga för en själv, såsom ställen, människor, ord, vanor, traditioner, kultur, hobbyer och andra saker som man är intresserad av. Det spelar ingen roll hur man förverkligar kartan eller hur omfattande innehållet blir.

I de färdiga kartorna placerar man rättigheter som definieras i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna [se t.ex. www.ihmisoikeudet.net]. Vilka rättigheter måste garanteras för att ungdomarna kan förverkliga saker och ting som nämns på kartan?

Till slut presenteras produkterna till hela gruppen. Målet är att få eleverna att upptäcka att de mänskliga rättigheterna har ett tätt samband med befolkningens och individers möjligheter till att utöva sin egen kultur.

Urfolkets rättigheter -diamant

Grupp: 3+

Tid: 20–30 minuter

Tillbehör: artiklarna i FN:s deklaration om ursprungsfolkens rättigheter som utskrivna och isärklippta [tilläggsmaterial]

.....

Man delar upp sig i grupper på 3–5 personer. Ledaren delar ut rättigheterna som definieras i FN:s deklaration om ursprungsfolkens rättigheter till grupperna, av vilka ungdomarna väljer 9 viktigaste och placerar dem i diamantfiguren:

- Den viktigaste rättigheten placerar man överst;
- På nästa rad de två nästviktigaste;
- På tredje raden de tre nästa;
- På fjärde raden igen två nästviktigaste och
- På sista raden den rättighet som blivit över

Till slut diskuterar man hur man sorterade rättigheterna. Var det svårt eller lätt att rangordna rättigheterna? Målet är att få ungdomarna att inse att alla rättigheter är sammankopplade och att det är nästan omöjligt att rangordna dem.

Rättighetsstatyer

Grupp: 6+

Tid: 15–20 minuter

I grupper på 3–5 personer bildar man rättighetsstatyer, dvs. ljudlösa och orörliga stillbilder om urfolkens rättigheter som stiftats i FN:s deklaration om ursprungsfolkens rättigheter. Ledaren delar ut teman och grupperna får ett par minuter tid för att fundera på hur de ska föreställa statyn till andra. Alla ska delta i bildandet av statyn. Resten av gruppen försöker gissa vilken rättighet statyn föreställer. Rättigheterna samt deras innehåll går igenom gemensamt när man sammanfattar övningen.

Ledaren kan sätta på ljudet eller rörelsen i statyn till en stund, eller t.ex. intervjua en av personerna i statyn för att underlätta gissandet.

Teman t.ex.: rätten att inte utsättas för diskriminering; rätten till självbestämmande; rätten till liv; rätten till integritet; rätten till nationalitet; rätten att behålla sin egen kultur; rätten till undervisning samt rätten att behålla och värna om miljön.

Åsiktssträcka

Grupp: 3+

Tid: 20 minuter

.....

En vägg i utrymmet får heta "instämmer helt" och dess motsatta vägg "tar helt avstånd". Ledaren presenterar nedanstående påståenden ett åt gången. Ungdomarna ställer sig på en imaginär sträcka mellan väggarna enligt vad de tycker om påståendet.

1. Alla bör ha lika rättigheter till att bevara och upprätthålla sitt modersmål
2. Det räcker att tjänster finns tillgängliga på ett officiellt språk
3. Det är viktigare att erbjuda tjänster på svenska än på samiska språken
4. Det är onödigt att kunna samiska
5. Det borde vara möjligt att låna samisk litteratur på alla bibliotek
6. Utan språkkunskaper kan man inte helt förstå kulturen
7. Det är viktigt att alla samer som bor i Finland lär sig finska
8. Det lönar sig att satsa på undervisning i de samiska språken

Man kan be ungdomarna om att argumentera för sina val mellan påståenden.

Debatt

Grupp: 8+

Tid: 45- minuter beroende på gruppstorleken

Tillbehör: surfplattor e.d. för informationssökning

.....

Ungdomarna delas in i grupper på 4 personer. Ledaren ger ett av åsiktssträckans påståenden till varje grupp. Två personer håller med påståendet och två är mot det. Grupperna får 10 minuter tid för att söka information och förbereda debatten.

Paren som fått samma påstående argumenterar mot varandra, och resten av gruppen lyssnar. Paret som håller med börjar med att berätta varför påståendet är rätt. Sedan får paret som är emot ordet. Paren får presentera preciserande frågor till varandra och besvara dem i 5–10 minuter eller tills ingen har något att tillägga. Till slut kan resten av gruppen rösta om vem som klarade sig bättre i debatten.

När man går igenom övningen kan man fråga om det var svårt att hålla med / vara emot? Varför?

Ett övergivet språk

Grupp: 2+

Tid: 25 minuter

Tillbehör: en dator, en videokanon och ljudåtergivning

.....

Man tittar tillsammans på kortdokumentären Ett övergivet språk [tid 4:41], som är tillgänglig på Yles Säg det på samiska -nätsidor.

Ungdomarna funderar på följande frågor parvis eller i små grupper:

- Varför har Jouni begravt det samiska språket?
- Hur skulle det kännas om man inte fick använda sitt eget modersmål i skolan?
- Vad kunde den finska staten göra för att återuppliva de samiska språkens position i Finland?

Diskussionerna går igenom gemensamt så att varje grupp i tur och ordning får uttrycka sig.

Kultur

I den samiska kulturen finns en stark förbindelse med naturen och enligt världsbilden är människan en del av den omgivande naturen. Traditionella samiska huvudnäringarna så som rennäring, jakt, fiske samt slöjd och konsthantverk anses vara en del av den samiska kulturen också i deras modernare form. Trosföreställningar, myter och berättelser vad gäller naturen traderas från generation till generation. I de samiska språken finns många ord för olika naturföreteelser. T.ex. finns det hundratals ord för snö.

Samedräkten [nordsamiska gákti, enaresamiska mááccuh och skoltsamiska määccaĳ] är en av de synligaste delarna av kulturen. Dräkten är unik och skraddarsyd till dess bärare. Inom Finland finns det fem huvudvarianter av samedräkten. Olika släkter kan inom samma dräkt ha egna detaljer som markerar vilken släkt man tillhör. När man gifter sig kan man börja använda makes dräktmodell. Delar av två olika dräkter är dock inte lämpligt att använda tillsammans.

Att använda samedräkt är samernas sätt att markera sin samiskhet samt visa respekt för evenemanget och mot arrangörerna.

I den samiska kulturen lever de gamla traditionerna vid sidan om de nya. Det samiska språket förstärker identiteten av samefolket och det är en av samekulturens hörnstenar.

Många samer jobbar aktivt för att upprätthålla, överföra och återuppliva kulturen. De unga är stolta över sina rötter och utvecklar den samiska kulturen genom att göra musik eller dikta på samiska. Rapparen Ailu Valle och Amoc samt musiker, skådespelare och poet Niillas Holmberg är bra exempel på detta.

Idag lever den samiska kulturen starkt även via olika evenemang och festivaler. De samlar ihop ungdomar runtom i Samelandet. Den som gillar sport kan följa med vem som blir samemästare i innebandy medan den som gillar musik kan t.ex. delta i Ijahis idja -festivalen.

Ordspråk

Grupp: 2+

Tid: 30 minuter

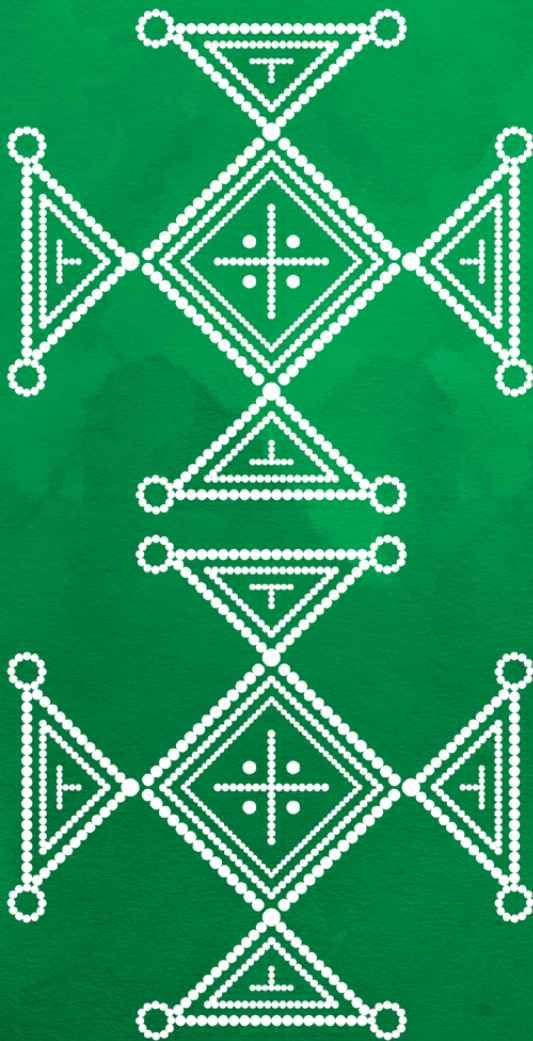
Tillbehör: surfplattor e.d. för informationssökning

Man undersöker samiska och finska ordspråk som handlar om olika teman såsom natur, människor, kärlek, lycka, framgång eller ärlighet. Ungdomarna söker efter ordspråk i små grupper och väljer tre ordspråk inom samma tema. Grupperna funderar på följande frågor:

- Vad betyder ordspråken symboliskt och konkret?
- Hur skiljer de sig från varandra?
- Funkar ordspråket idag eller är det föråldrat?

Till slut presenterar man ordspråken och upptäckten till hela gruppen. Målet med övningen är att lyfta fram hur starkt sambandet mellan språket och kulturen är och vad ordspråken kan berätta om tiden och berättarens livsmiljö.

Enaresamiska ordspråk vilka är översatta till finska finns t.ex. på sidan: www.samimuseum.fi/anaras/elamantapa/sananlaskut.html samt i tilläggs materialet.

Skivråd

Grupp: 3+

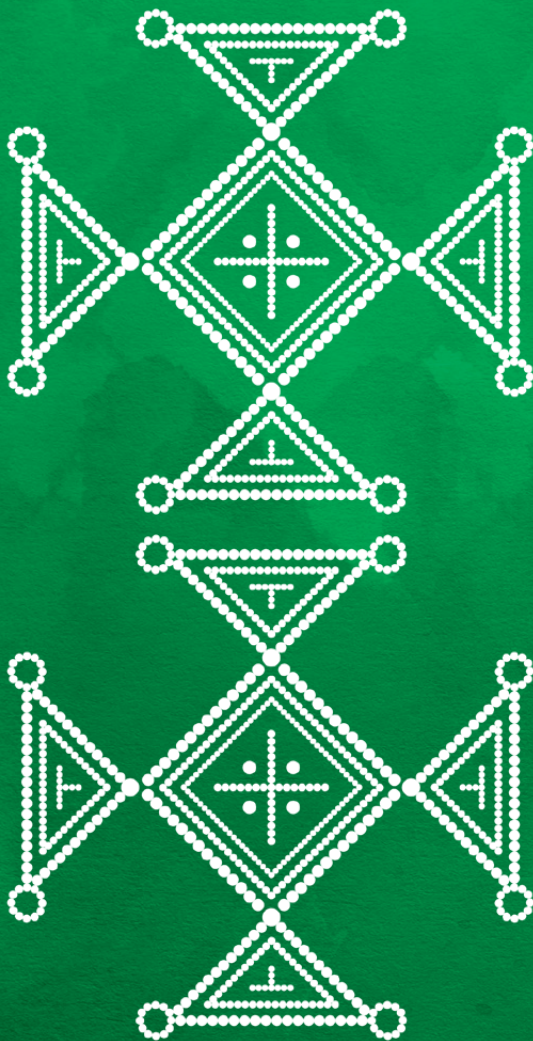
Tid: 20–75 minuter beroende på antalet låtar

Tillbehör: en dator, ljudåtergivning

Man ordnar ett skivråd med vilket man bekantar sig med den traditionella samiska musiken samt modern samisk musik. Ledaren kan välja låtarna eller be ungdomarna om att ha med sig en egen favoritlåt till lektionen. Man lyssnar på låtarna tillsammans och var och en poängsätter dem. Alternativt kan man ge poäng i smågrupper.

Man kan ordna skivrådet även på det sättet att man röstar i Mentimeter. Då kan alla följa poängsituationen i realtid.

Projekt

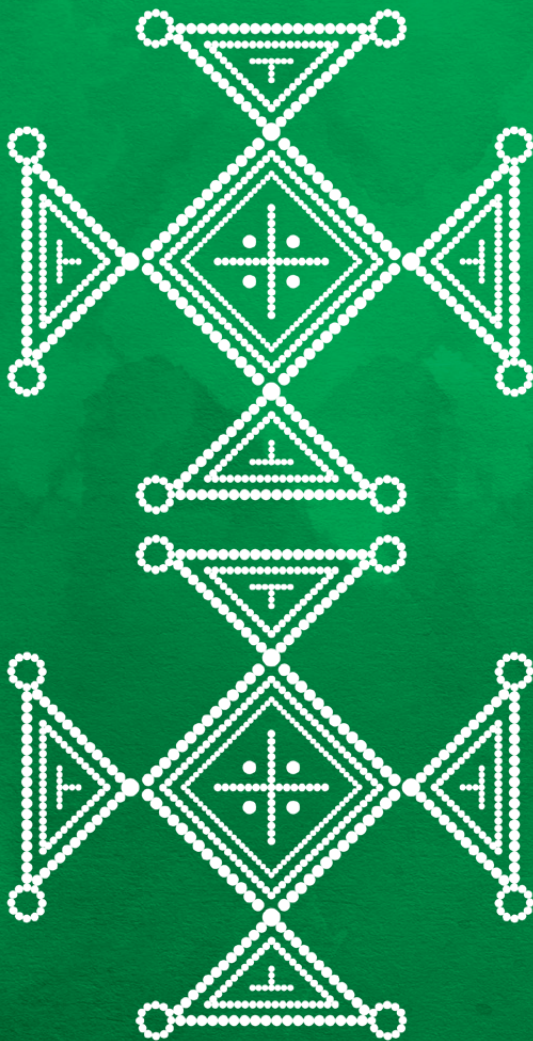
Grupp: 3+

Tid: Beror på metoden

Tillbehör: beror på metoden

Man utarbetar ett projekt inom ett tema i grupper på 3–5 personer. Det kan vara t.ex. ett hörspel, en video, ett skådespel, en poster, ett informationsinslag, en kampanj för samisk musik eller t.ex. en presentation om vloggar. Varje grupp väljer ett tema och en metod som de är intresserade av. Projektet kan förverkligas som mer eller mindre omfattande. Det viktigaste är att ungdomarna själva får planera, söka information och genomföra projektet. I denna övning övas även den kritiska läsförmågan. Det är viktigt att man kontrollerar den information som man använder i flera källor. Man kan uppmuntra ungdomarna att fråga sina kompisar med samisk bakgrund, Sametinget, samiska medier och föreningar e.d. om mer information.

Till slut presenterar man projekten till hela gruppen. Man ställer frågor om temat och genomförandet av projektet till författarna.

Gáktigalleria

Grupp: 3+

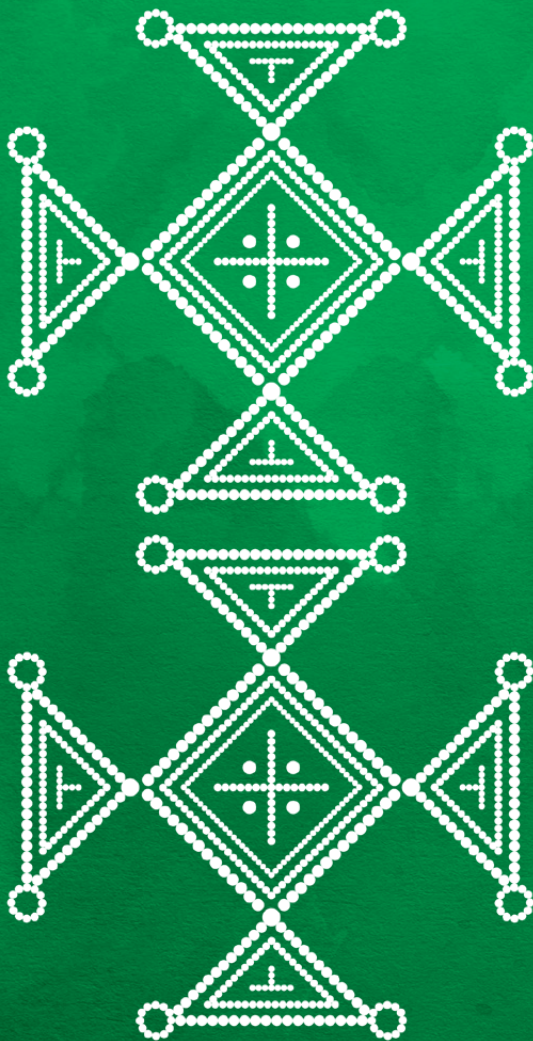
Tid: 20–30 minuter

Tillbehör: surfplattor e.d. till smågrupper

Man bekantar sig tillsammans med samedräkter och personer som använder dem t.ex. på sidan: www.uusiinari.com → Reportaasit → Minä ja saamenpukuni. Ungdomarna får i små grupper bestämma vilken av dräkterna tilltalar dem mest. Utifrån den valda bilden och berättelsen kan de fundera t.ex. på följande frågor:

- Vilka olika delar finns det i dräkten?
- Vad berättar dräkten om personen som bär den?
- Vad berättar den om kulturen av dräktbäraren?
- Är dräkten enligt er modern eller traditionell? Varför?

Till slut diskuterar man dräkterna tillsammans. Varje grupp i tur och ordning berättar vad de diskuterade.

Hitta ditt språkpar

Grupp: 6+ [ett jämnt antal personer]

Tid: 10 minuter

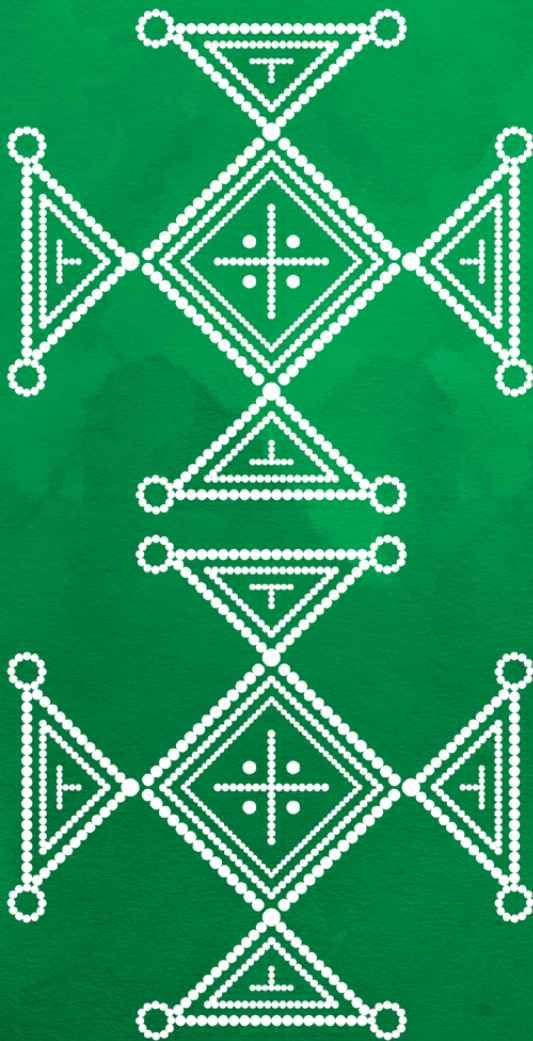
Tillbehör: kort som innehåller hälsningar och svar på olika språk

.....

Man bekantar sig med de samiska språken med hjälp av ett rörligt pussel. Ledaren sätter korten med textsidan nedåt på bordet och alla ungdomar får välja ett kort. Man börjar gå runt i utrymmet och söka efter sitt eget språkpar, dvs. den personen som har ett kort där det står en fråga eller ett svar på samma språk som man själv har i sitt eget kort.

Innan övningen lönar det sig att öva det alfabet som förekommer i olika språken och det rätta uttal av språken. Om ni vill underlätta spelet, kan man ha med hälsningar t.ex. på finska, svenska, norska och ryska.

De färdiga språkpar-korten finns i tilläggs materialet.

Trasig telefon

Grupp: 4+

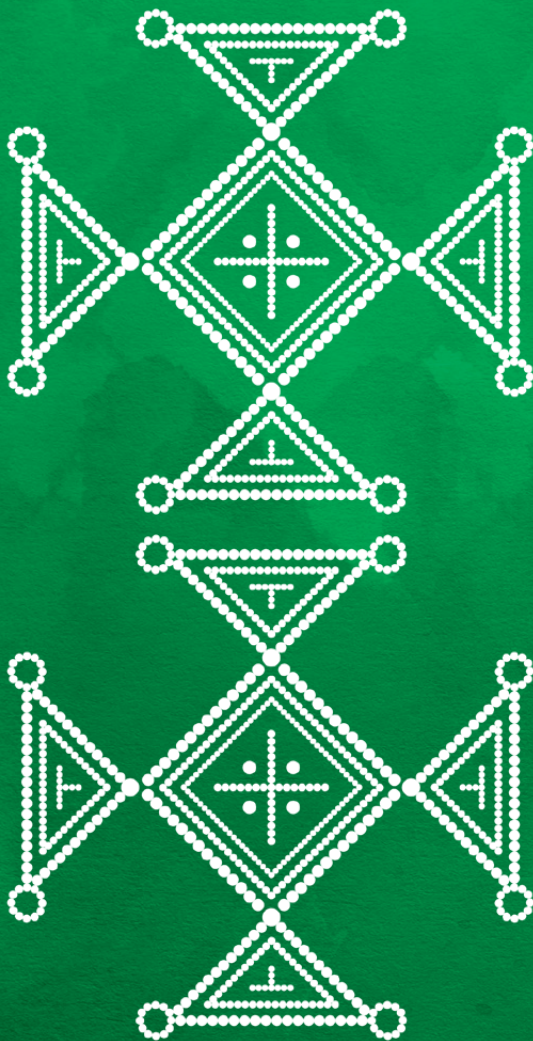
Tid: 10–20 minuter

Tillbehör: en dator eller hörlurar

Man övar uttal av de tre samiska språk som talas i Finland. Eleverna bildar en kö och den första i kön lyssnar av en fras på enare- nord- eller skoltsamiska som finns på Yles nätsidor "Säg det på samiska", och viskar den sedan till den nästa i kön.

Eleven som hört frasen viskar den till nästa person som viskar den vidare till nästa osv. Den som hör frasen sist läser upp den högt. Till slut lyssnar man på den ursprungliga frasen. Hur förändrades den? Hur översätter man den till finska eller svenska?

Det lönar sig att precisera till ungdomarna att även om många samiska språk är relativt lika är de ändå separata språk.

NUORAIPRÁDDI
NUORÁIRÁÁDI
NUORISUÁVTTOS
NUORISNEUVOSTIC

SÁMEDIGGI
SÁMITIGGE
SÁÁ'MTE'G'G
SÁAMELAISKÄRÄJÄT

Undervisnings- och
kulturministeriet

NUORTEN AKATEMIA

